

Şamanizm Doğa Sanat

Shamanism Nature Art

Müjgan Özben¹, Suna Çetin Yeter²

¹ Dr. Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlik, Adana, Türkiye, ozlemcerozben@gmail.com, [0000-0003-2819-3361](https://orcid.org/0000-0003-2819-3361)

² Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Adana, Türkiye, cetinsster@gmail.com, [0000-0003-0210-237X](https://orcid.org/0000-0003-0210-237X)

Makale Türü/Article Type

Derleme

Review

Article History

Received: 15.12.2024

Revised: 19.12.2024

Accepted: 23.12.2024

Makale Geçmişi

Geliş: 15.12.2024

Revize: 19.12.2024

Kabul: 23.12.2024

Anahtar Kelimeler

Dört elemnet, Şamanizm, Animizm, Özdeşleşim, Enerji

Keywords

Four elements, Shamanism, Animism, Identification, Energy

[10.16950/iujad.1571505](https://doi.org/10.16950/iujad.1571505)

Özet: Şamanizm inancının temel felsefesi, doğada bulunan canlı ve cansız tüm varlıkların bir ruhu olduğu animizm düşüncesine dayanır. Dolayısıyla doğa ve onun özünü oluşturan dört element bir Şamanist için hayati önem taşımaktadır. Bu düşünceyle, yaşam için büyük önem arz eden hava, su, ateş ve toprak elementlerinden faydalanırken doğanın dengesini bozmayacak yaklaşım ve duyarlılıkta olmak Şamanist toplumun yaşam önceliklerindedir. Şamanist düşünceye göre doğadaki her şey birbiri için vardır.

İlkçağlardan günümüze yaşamın özü olarak kabul edilen ve pek çok disipline konu olan dört elementin, sanatın tarihsel süreci gözleminde de pek çok sanatçıya ilham kaynağı olduğu görülmüştür. Kimi zaman toplum ile sanatçı arasındaki bağ, bazen sanatçı ile sanat yapıtı bazen de sanat yapıtı ile sanat alımlayıcısı arasındaki bağ olmuştur. Şamanist toplumun yaşam süreci ve ritüellerinde doğayı referans alıp doğa ile empatik bir süreç yaşadığı gibi sanatçının da sanatsal yaratım sürecinde doğayı, yaratım kaynağı ve sanat nesnesi olarak alması ve girdiği özdeşleşim süreci, Şamanist-doğa ilişkisi ile benzeşim göstermektedir.

Abstract: The basic philosophy of the Shamanism belief is based on the idea that all living and non-living beings in nature have a soul (animism). Therefore, nature and the four elements that constitute its essence are of vital importance for a Shamanist. With this idea, while benefiting from the elements of air, water, fire and earth, which are of great importance for life, it is one of the life priorities of the Shamanist society to have an approach and sensitivity that will not disrupt the balance of nature. According to Shamanist thought, everything in nature exists for each other.

The four elements, which have been accepted as the essence of life from ancient times to the present and are the subject of many disciplines, have also been seen as a source of inspiration for many artists in the observation of the historical process of art. Sometimes the bond between society and the artist has been the bond between the artist and the work of art, and sometimes between the work of art and the recipient of art. Therefore; Just as the Shamanist society takes nature as a reference in its life process and rituals and experiences an empathic process with nature, we can say that the artist's artistic creation process, taking nature as a source of creation and an object of art and the identification process he enters, is similar to the Shamanist-nature relationship.

İletişim/Contact: Sorumlu Yazar/Corresponding Author ✉ ozlemcerozben@gmail.com

ISSN: 1309-9876 / e-ISSN: 1309-9884-7456 /© IUJAD 2024

1. GİRİŞ

Şamanizmi inançsal kimliğin belirleyicisi olarak gören; Sibiryaya yerlisi Türk halkları için, Şamanlık her şeyden önce bir din veya başka bir ifade ile bir inanç sistemidir (Davletov, 2017, s.16). Mircea Eliade'ye göre ise, Şamanizm tipik olarak Sibiryaya veya Orta Asya'ya özgü bir dinsel olgudur (Eliade, 1992, s.24). Abdülkadir İnan (1972, s.1-2), eski Türklerin Şamanist olduğuna şüphe olmadığını belirtirken, bu Şamanizmin, Altay ve Yakut Şamanlığının bulunduğu safhayı çok arkasında bıraktığını ve daha gelişmiş bir durumda olduğunu ifade etmektedir. Şamanlık kültürü ve felsefesinin esasında insan ve tabiat uyumu düşüncesi durmaktadır. Kosmos, dünya ve onu çevreleyen hayvan ve bitki bir bütündür. Bu anlamda Şaman kültürü bir doğa ve paylaşım kültürüdür (Bayat, 2017, s.21-151). Kalafat'a (2004, s.100) göre ise amanizm din değil, inanç sistemidir.

İnsan ve doğa bilinci; insanın doğanın bir parçası olduğu, ve insanın doğa ile ilişkisi sürecinde bu ilişkinin hem fiziksel hem ruhsal boyutlarını anlamaya yönelik bir farkındalıktır. Bu farkındalık hem modern dünyada hem de kadim dünya görüşlerinde ekolojik denge açısından insanın doğa ile uyum içinde yaşamasının önemini vurgular. Bununla birlikte doğaya bilinçli yaklaşım, insanın içsel dengesini sağlamasına, ruhsal anlamda huzur bulmasına, toplumsal anlamda sürdürülebilir ve etik kararlar almasına vesile olur. Ayrıca doğa bilinci sanatsal yaratım sürecinde güçlü bir ilham kaynağıdır. Sanatçı yaratım sürecinde doğayı özdeşleşim aracı, metafor ya da malzeme olarak kullanarak sanatına özgünlük ve estetik değer olarak zenginlik katar. Doğa bilinci sanatçının doğayla estetik bir bağ kurmasını sağlar ve dolayısıyla eserlerinde bireysel yaratım sayesinde evrensel mesajlar ifade etme olanağı sunar.

2. ŞAMANİZM VE SANAT BAĞLAMINDA DOĞAYI ANLAMLANDIRMA

Doğanın bir parçası olmamız dolayısıyla, insan ve doğa bilincini Şamanizm ve sanat bağlamında irdelerken; doğanın şamanist yaşam felsefesindeki önemi ve bir şamanistin doğaya yaklaşımı ile sanatsal yaratım sürecinde sanatçı için doğanın önemi ve sanatçının özdeşleşim sürecindeki doğaya yaklaşımını ayrı başlıklarda ele almak içeriği anlamlandırmak adına yerinde olacaktır.

2.1. Şamanist Yaşam Felsefesi ve Doğa Yaklaşımı

Kafiye Özlem ALP ve Serviye MUTLU'nun aktarımıyla: (şaman sembollerinin işlev ve anlam kodları motif akademi halkbilimi dergisi, 2021, cilt: 14, sayı: 35, 1008-1028.) *Şamanın Görevleri ve Ritüeller Şamanizmin soyo-kültürel düzeyde gerçekleşmesinde görevli olan kişiler Şamanlardır. Herkes Şaman olamayacağı gibi, Şaman olabilmenin belirli işaret ya da kuralları bulunduğu belirtilmektedir. "Genellikle Şaman olacak kişi çocukluğundaki birtakım ruhsal belirtilerden anlaşılmalıdır" (Örnek, 1988, s.49). Şamanlar bir takım sekretik özellikler göstererek kabilenin kutsal törenlerini planlayıp yerine getirmekle görevlidirler. Şamanlar aynı zamanda dünyayı ve doğayı tehdit eden tehlikelere karşı önlem almak görevini de üstlenmişlerdir (Alizade, 2020, s.1364-1365). Şamanlık inancına göre bizim yaşadığımız orta dünya görünen ve görünmeyen âlemlerin tesiri altındadır. Şamanlar kendilerine özgü uygulamalar aracılığıyla, yaşamın, ölümün, doğanın ve ölmüş insanların ruhlarıyla iletişim kurabilirler (Bayat, 2010, 20). Bunlarla beraber Şamanlar, bazı kült karakterli merasimlerde yönetici de olmuşlardır (Bayat, 2017, s.23). Şamanlar toplumlar arasından özel olarak "seçilmiş" kişilerdir ve bu nitelikleriyle, topluluğun diğer üyelerinin ulaşamadığı kutsal alana ulaşabilirler (Eliade, 2006: 28). Bu verilerden anlaşıldığı gibi Şamanın, topluluğun soyal hayatını düzenlemek*

için belirli hayati görevleri bulunduğu ve bu hayati görevleri yerine getirirken topluluğun ortak aklı ile oluşturduğu kurallar dâhilinde belirli zamanlarda belirli ritüelleri yaptığı açıktır. Şamanist toplumların dünya görüşlerini, doğaya ve doğanın özünü oluşturan dört elemente, yaklaşımlarını doğru bir yaklaşımla algılayıp değerlendirebilmek için konu ile ilgili farklı disiplinlerdeki araştırmacıların paylaşımlarına atıfta bulunmak, Şamanist yaşamın özünü oluşturan animizm kavramını irdelemek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Tanpolat Yörükân' ın (2015) çalışmasından yapmış olduğu aktarımında, animizmin ortaya çıkışı ile ilgili olarak, dinler tarihinde ruhsal varlıkların mevcudiyetinin ifadesi olarak kullanıldığını belirtir. Tanpolat aynı zamanda; Animizm teorisinin ilkel ırklarda görüldüğünü savunan, insanlığın ilk dini olduğunu ileri süren, sistemli bir hale getiren ve ortaya atan kişinin Edward B. Taylor olduğunu açıkça ifade eder.

Tanpolat, çalışmasında ruh kavramının animizmdeki yeri ile ilgili olarak şöyle demektedir:

Taylor'ın animizminin temelinde ruh inancı yatar. İnsanlar kendilerini canlı kıldığını düşündükleri bir ruh inancına sahip olduktan sonra buna benzer bir varlığı dışarıdaki nesnelere de atfetmişlerdir. Tylor'un bu varsayımına katılan İngiliz düşünürü Spencer de ruh düşüncesinin oluşması yolunda "cadı teorisi"ni ileri sürmüştür. Tylor ve Spencer'e göre insanın ölümünden sonra bedenden tamamen ayrılan ruhlar primitif inanca göre, özgürce insanlar arasında gezmeye başlamışlardır. Hatta yaşayan insanların bedenlerine de girip çıkmışlardır, bu nedenle yaşayan insanların başına gelen tüm iyilik ve kötülüklerin nedeni bu ruhlardır (Tanpolat, 2015, s.16). Ruhların insanlar arasında dolaşıyor oldukları düşüncesi ve dolayısıyla bu ruhların insanların kötülük ve iyilik olgularını yaşamalarına sebep olarak düşünülmesi Spencer ve Tylor 'a göre din düşüncesinin oluşmasının bir sebebi olarak görülmüştür. Din, insanların iyilikler yaşaması ve kötülüklerden korunması için dua, kurban ve adak, gibi ritüellerin yapıldığı bir sistemdir. Ölüm hali, ruhun tin oluşunu sağlayan bir süreçtir. Bu süreçte ruh, bedenden çıkıp tine dönüşür ve zamanla da tanrılaşır. İnsanlar arasında dolaşma özelliği olan bu ruhlar, ağaca, taşta, toprağa, girerek onların ruhlarını da oluşturmaktadır. İlksel dönemlere ait olan bu inanış, atalar ruhu inanışından sonra doğaya tapma şeklinde bir inanışa evrilmiştir. Antropologlar ve araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi animizm olarak adlandırılan, doğadaki canlı ve cansız bütün varlıkların hem bedene hem de ruha sahip oldukları inancı, Şaman dünya görüşünün temelini oluşturmaktadır. Çirkin bununla ilgili olarak "Şamanizm inancında diğer pek çok kültür ve inanç biçiminde olduğu gibi üçlü bir evren sistemine inanılmaktadır. Bunlar yer altı, yeryüzü ve gökyüzüdür. Üst üste kurulu olan bu üç kozmolojik katmanın ortasından bir eksen (ulu kayın ağacı veya kozmik dağ gibi) geçmekte ve bu üç katmanı birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla yeryüzünden yer altına veya gökyüzüne inişler ve çıkışlar mümkündür "demektedir. (Çirkin, 2015, s.359).

Yapılan literature araştırmalarından edinilen bilgilere istinaden göçebe ya da yarı-göçebe yaşayan İslam öncesi Türkler günümüze kadar yansıyan, kendilerine özgü bir kültür oluşturmuşlardır. Oluşturdukları zengin ve özgün kültürel yaşam biçimleri onların inançları ve sanatsal değerlerine de kaynaklık etmiştir. Toplumların benimsedikleri inançları ve ritüelleri, yaşadıkları döneme ait kültürel miraslarının gelecek nesillere aktarımında önemli bir rolü vardır. Türklerin göçebe ve savaşçı yaşam biçimleri, hem birçok efsane ve mitlerin oluşumuna kaynak oluşturmuştur hemde günümüze kadarki süreç içerisinde sanatçılar için bir imgelem sahası olmuştur. Bununla birlikte İnsanoğlu tarih boyunca yaşam korkuları, manevi tatmin duygusu, toplumsal düzen, hayatın anlamı ve evrenin yaradılışı gibi buna benzer pek çok soruya cevap arayışı ile din ve inanç sistemleri geliştirmiştir. Geniş bir coğrafyada yayılım gösteren ve bozkır yaşamının zorlukları ile mücadele eden göçebe yaşamın savaşçı toplumu olan Türkler, bu yaşam

biçiminin korkularıyla baş edebilmek adına korunma içgüdüsünden kaynaklı olarak yer, su, atalar kültü ve gök tanrı inancı gibi inanç sistemleri geliştirmişlerdir. Bu inanç sistemlerine göre evren gökyüzü, yeryüzü ve yer altından oluşan üçlü bir sistemden meydana gelmiştir. Gök Tanrı her şeyin hakimidir ancak yer altının hakimiyeti, yer altı tanrısı Erlik Han'ın kontrolündedir. Bu üçlü sistem arasında halkın dilek ve ihtiyaçlarını tanrılara iletme görevi ve aracılığını ruhani yetilere, spiritüel güçlere sahip olduğu düşünülen toplumun bilge kişisi olarak kabul gören Şaman'lar yapmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Tunç (2007, s.27) Şamanizm Üzerine Bir Araştırma isimli yüksek lisans çalışmasında "Şamanizm dünya görüşüne göre üç kozmik kuşak vardır: Gökyüzü, yeryüzü ve yer. Bu kozmik kuşaklar arasında iletişim ve ulaşımı sağlayan Şaman'dır" demektedir. Dolayısıyla Şamanizm inancına göre yeryüzü büyük bir tanrı olarak kabul görmüştür. ırmaklar, göller, orman, dağlar kutsaldılar ve bunlara 'yer-sular' denmiştir. Yeryüzündeki dağların ve akarsuların ruhları vardır ve kutsaldılar. Şamanizmde çok önemli bir sembol olan hayat ağacı doğada varolan kayın ağacına tekabül eder. Şamanizme göre hayat ağacı bazen göğün direği olarak kabul edilir. Şamanizm için ilk adım sayılan ölüp-dirilme ritüeli bu ağacın kovuğunda gerçekleştirilir. Daha geniş anlamı ile değişen ve gelişen evreni sembolize eder. Tanpolat'ında yaptığı çalışmasında ifade ettiği üzere; animizm düşüncesini benimseyen Şamanist yaşam felsefesinde doğadaki tüm varlıkların bir ruhu vardır. Hayvanlar, bitkiler, ağaçlar, kayalar, dağlar, rüzgâr ve yağmur gibi olgularında ruhu oluşuna inanılır. Bu inanış gereği insan yaşamını şekillendirirken, doğa ile bütünlük içinde ve doğada var olan her şeye karşı saygılı olması gerektiği bilinci ile hayatını idame ettirme bilinci yatar. Şamanizme ilgili olarak Sharakshane (2006). Şamanizm inancında insan ender, narin bir yaratık olmakla birlikte doğanın bir parçası olarak görülür. Şamanistler, Hristiyan Avrupalılardan farklı olarak eski zamanlarda oluşmuş olan kozmik bilinci hiçbir zaman yitirmemişlerdir. Gökyüzü her zaman canlı olarak adlandırılmıştır. Ateş, su, toprak ve rüzgar sadece tabiat olguları değil, aynı zamanda hayat kaynağıdır. Gökyüzündeki Tanrılar hiyerarşisi, Moğolların hayatını önemli ölçüde etkilemektedir. İç Asya halklarında üst iktidar kavramı Gök Kültü ile ilişkilendirilmiştir. Bu halklar çoğunlukla Şamanistti ve evrene tapıyorlardı şeklinde ifade etmiştir (Urbanaeva, 1992; Aktaran: Sharakshane, 2006, s.39).

Dört element, doğanın işleyişini anlamamıza yardımcı olur ve her element doğadaki mucizevi döngünün bir parçasıdır. Hem modern dünyada hem de arkaik dönemlerde dört elementin doğa ile uyumlu bir bütün oluşturduğu gerçeği insanın doğa ile ilişkisinin belirleyicisi olarak önemli bir dinamiktir. Evrendeki dört elementten biri su dur. Su, ateşin karşıtıdır. Bereket sağladığı rolü dolayısı ile hayatın kaynakları arasındadır. Su, doğadaki canlılar için bir yandan hayat kaynağı olurken, diğer yandan doğal afetler ve benzeri olaylarla ölümü de yapısında bulundurabiliyor. İnsanoğlu ilkel dönemlerden itibaren korkularıyla başa çıkabilmek adına, gücünün sınırlarını aşan durumlarda, inançları doğrultusunda, doğa olaylarından ve doğadan medet ummuşlardır. Bu beklentilerinin onların yaşamlarına ve inançlarına paralel olarak; bebeklerin vaftiz edilmesi, şifalı olduğu düşünülen okunmuş sular, dilekler dileyip suya para atılması, rüyaların suya anlatılması gibi ritüeller şeklinde yansıdığı görülmektedir. Sarhuş, B.N. (2023) yapmış olduğu doktora çalışmasında su ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir; Su, yaratılış sürecinde rol oynayan, ebedi başlangıç olan ve kaosu bildiren yaratıcı bir unsurdur. Su, mitik metinlerde kaosun evrene dönüşmesinin örneği olarak anlatılır. Su, yapısız ve şekilsiz olduğu için her yere akabilir, her tarafı kaplayabilir, her yerden çıkabilir ya da ökyüzünden yağabilir. Dolayısı ile kaos, su sembolü ile ifade edilir. Suyun, başlangıçtaki gibi dirilik verme, ebedi yaşatma, ölümsüzlük, bağışlama ve temizleme gibi işlevleri vardır. Su, tüm canlı varlıkların yaşamının devamı için olmazsa olmazdır. Su, su kenarlarında yaşayan insanların besin

kaynağıdır. Hijyen ve temizliğin en önemli unsurudur. Tüm toplumlarda yağmur bereket unsuru olarak görülür. Anadolu'da 'yağmur yağıyor' yerine 'rahmet yağıyor' deyiminin kullanılması bu düşünceyi ifade eder. Bütün bunların dışında su ölüm getiren, yok eden, yıkan, felaketlere sebep olan kötücül güçlere de sahiptir.

Dört elementten biri olan toprak elementi ise üzerine atılan tohumu besleyip canlılar için besin kaynağına dönüştürme sürecindeki rolü ile Anadolu insanı ve Şamanist toplum için doğurganlığın ve bereketin sembolü olmuştur. İnsanoğlunun, yaşam sürecinde; besin kaynağı üretiminde; mağaralardan kerpiç evelere; kapkacak üretiminden, sanatsal seramik üretimine kadar her türlü fizyolojik ihtiyacının ve sanatsal çalışmalarının vazgeçilmezi olmuştur.

Evrendeki dört elementten biri de ateş olup işlevselliği ve mitsel yüklemeleri ile önem taşımaktadır. Şamanlar açısından değerlendirildiğinde konu ile ilgili olarak Can, ateş elementinin Şamanlarda kullanımıyla ilgili olarak şu bilgileri vermiştir;

Türklerde ateş ile ilgili inançlarda genel olarak, Şamanın yaptığı törenlerde ateş mutlaka kullanılan bir semboldür. Ateş genel anlamıyla temizlenme aracıdır. Altaylı Şamanistler arasında anlatılan bir efsanede, önceleri toplayıcılıkla beslenen ilk insanların ateşe ihtiyaçları yokmuş, ancak tanrı onlara et yemelerini buyurunca ateşe ihtiyaç duyulmuş. Tanrı Ülgen biri ak biri kara taşla gelerek ateşin nasıl yakılacağını insanlara öğretmiş. Efsaneye göre o, bir taşın üzerine koyduğu ezilmiş kuru otlara öteki taşla vurarak yanmasını sağlamış (Can, 2015, s.37). Sarhuş'un yapmış olduğu çalışmasında ise ateş elementinin varlığıyla ilgili açıklaması şöyle olmuştur; Ateş, kutsal sayılan varlıklarla insanlar arasında iletişim aracıdır ve aynı zamanda tutkuların, tehlikenin elementidir. Ateş yakar, yıkar, yok eder cezalandırır, ısıtır, pişirir, dost olur. Ateşin içinden geçilirse, dönüşmüş olarak çıkar. Heraklitos, arkhe olarak ateşi seçmiş, çünkü ona göre ateşin devingenliği ve dönüştürme özelliği sudan ve havadan fazladır. Ona göre; oluşu, değişme ve birlikten çokluğa geçiş sürecini en iyi, yakarak ve yıkarak yaşayan ateş ifade etmektedir. Ateş, maddi bir varlık olduğu kadar, hareketin kendisidir (Sarhuş, 2023, s. 2-3). Tanpolat'ın aktarımına göre Eliade'nın ateş ile ilgili düşünceleri de şöyledir; "Mircea Eliade'a göre simyacı, ateşin efendisidir. Ateşi kullanarak bir maddeyi diğerine dönüştürür. Güneşin ya da yerin rahminin doğal ısısının yavaş yavaş olgunlaştırdığını ateş, çok büyük bir hızla yapmaktadır. Dolayısıyla da ateş, dünyayı değiştirebilecek büyüsel, dinsel bir unsurun sembolüdür ve o unsur bu dünyaya ait değildir. Bu nedenle en arkaik kültürler kutsallığın üstadını (Şaman, büyücü-şifacı, büyücü) 'ateşin efendisi' olarak hayal ederler. Ayrıca, tıpkı Şamanlar gibi demirciler de ateşin efendileri olarak bilinirler. Bir Yakut atasözü 'demircilerle Şamanlar aynı yuvadandır' demektedir. Bir diğer mesele, göre ise; ilk demirci, ilk Şaman ve ilk çömlekçi öz kardeşiler" (Eliade, 2003; Aktaran: Tanpolat, 2015, s.49).

Doğanın kaynağı olan dört elementten biri olan hava elementi de toprak ve su gibi canlıların yaşam enerjisidir, nefesidir, canlılığın devamıdır. Evrendeki tüm hareketlilik, havanın varlığı dolayısıyladır. Bu nedenle hava, yaşamla birlikte anılmıştır. "Denge, yaşamı sürdürmek için hayati öneme sahiptir. Şamanlara göre insan doğa ile iç içe yaşarsa bu denge bozulmaz. Aslında doğa bu dengeyi kendisi sağlıyor. Bu dengenin sürdürülmesi insanlar için ahlaki görev olmalıdır" (Hoppal, 2005; Akataran: Sharakshane, 2006, s.85). Doğadaki dengenin önemi ile ilgili olarak Sharakshane "İnsanlar dengeyi bozunca felaketler meydana gelmektedir. Şamanlara göre dengenin sağlanması için çevreyi, doğal kaynakları ancak ihtiyaçlarımız için kullanmalıyız, gereğinden fazla tüketilmeye başlayınca doğadaki denge bozulmaktadır. Akarsular kurumaya, depresyon, sel, tsunami, kasırgalar olmaya, bitki ve hayvan çeşitleri azalmaya başlamıştır. Dengenin sağlanması için Şamanlar Tanrılara, doğa güçlerine dua ediyorlar. Bunları yumuşatıyorlar, ikramda bulunuyorlar. Bu dengenin sağlanmasında hepimiz kişisel olarak

sorumluyuz" diye belirtmektedir (Sharakhshane, 2006, s. 85). Sharakhshane doğa ile ilgili olarak "Doğa, insanların ve tüm diğer canlı varlıkların yaşadıkları ve paylaştıkları bir ortamdır. Doğa, insanların toplumların ve ekonominin gelişmesi için gerekli olan koşuldur. Batı ve doğu felsefesinde doğa farklı şekilde tanımlanır. Batı düşüncesinde doğa ve insan arasında bir ayırım, bir yabancılaşma söz konusudur. Doğanın gerçek değeri reddedilir. Doğa ve toplumun uyumu, birlikte gelişimi ihlal edilir (Zhimbayeva, 1998; Aktaran: Sharakhshane, 2006, s.76). Şamanizmde ise, batı düşüncesinin tersine, doğa ölü bir taş parçası değildir. Doğanın her yerinde canlı ruhlar yaşamakta ve bitkilerle hayvanlar duyarlı ruhlara sahip olmaktadır" demektedir (Budayeva, 2001; Aktaran: Sharakhshane, 2006, s.77). Şaman yaşam felsefesi hakkında edinilen bilgiler doğrultusunda diyebiliriz ki: Şamanist bir insan, iyi bir doğa gözlemcisidir. Doğanın varoluşu, devingen yapısı ve doğanın yok olmaması için ekolojik dengenin korunması gibi konularda bilinçli ve duyarlıdır. Bununla birlikte Şamanlar, doğa olaylarına ve doğadaki devingen yapıya bu kadar vakıf olmaları dolayısıyla edindikleri bilgi ve deneyimlerini maddesel yaşamlarına ve spiritüel yaşamlarına yansıtılmışlardır. Örneğin: üzerlik otu tohumu, ayahuasca çayı gibi bitkilerin içerisindeki bazı maddeler, insanlar üzerinde serotonin hormonu salgılanmasını etkileyerek halusinojen etki yapar ve bu durum Şamanın ritüel esnasında transa geçmesine ve spiritüel yolculuk yapmasına vesile olur. Bu etkileşimi, doğadan insana biyo-kimyasal dönüşüme bir örnek olarak verebiliriz.

2.2. Özdeşleşim Süreci Farkındalığıyla Doğaya Sanatsal Yaklaşım

Bu çalışmanın içeriğini hem sanatsal boyutuyla anlamlandırmak hem de bir Şamanistin empatik süreci ile sanatçının yaratım süreci içerisinde yer alan özdeşleşim aşamasındaki derin duygusal ve ruhsal yolculuklarındaki benzeşimi ile ilgili farkındalık kazandırmak adına özdeşleşim kavramı üzerinde durulması gerekmektedir. Özdeşleşim süreci; Sanatsal yaratım süreci içerisinde sanatçının kendini gerçekleştirebilmesi ve sonucunda bir eser üretebilmesi için bu süreçte seçmiş olduğu sanat nesnesi ile girmiş olduğu derin duygu geçişlerinin yaşandığı, empatik sürecin bir aşama daha ileri boyutunun deneyimlendiği süreç olarak görülebilir. Özdeşleşim ile ilgili olarak Kedik: Duygular insanın en temel fenomenlerindedir. Çünkü, özne her algıladığı nesneye aynı zamanda bir duygu niteliği de atmaktadır. Bu nedenle kişinin herhangi bir nesne ile birebir bir ilişki içine girmesi ile kişinin yöneldiği nesne arasında bir duygusallık bağını da gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki; öznenin bir nesneden etkilenmesi, hoşlanması, haz duyması ancak o nesne ile kişi arasında söz konusu duygusallık bağı dolayısıyla gerçekleşebilir. Bu ise; her estetik tavra duygusallık bağının eşlik etmesi gibi bir anlam içermektedir. Nesne karşısında söz konusu duyguların en güçlüsü, en önemlisi özdeşleşim adı verilen duygudur. Nesnenin kendisinden değil, o nesneye bakan öznenin, öznenin davranışından hareket eden, modern estetik ile birlikte doruk noktasına ulaşan, özdeşleşim xx.yy. başlarında Alman filozofların estetik bir çözüm olarak ileri sürdükleri bir kuramdır. Özdeşleşim sözcüğünü ilk kullanan Alman filozof Robert Vicher olmuştur. Bu kuramın en önemli temsilcileri ise Almanya'da Volkelt ve Lipps, Fransada Victor Basch' tır (Kedik, 1996, s.54-56).

Worringer, soyutlama ve özdeşleşim çalışması ile estetik objenin biçiminden hareket eden objectivist bir yaklaşımla değil, objeye bakan süjenin davranışlarını değerlendiren subjectivist, diğer bir ifade ile modern estetik anlayış ile yaklaşarak özdeşleşim konusunda doruk noktasına ulaşmıştır. Modern estetik anlayışta estetik değer belirleyicisi süjenin obje için hissettikleri duygu ve psikolojik yansımalarının analizleridir. Worringer'e göre; doğal güzel, sanat yapı ve sanatsal güzelin var olması için ön koşul olmamakla birlikte sanatın genel gelişimi için önemli bir etkidir. Bu görüşe istinaden estetik obje kavramı, yalnızca sanat yapıtları değil, doğada var olan canlı ve cansız tüm varlıkları hatta düşünsel varlıkları bile içermektedir. Bu bağlamda estetik

haz; sujenin kendisi dışında, duyulur bir objede, kendi duygu ve hislerini yaşaması, kendinden duyduğu hazdır. Kişinin kendisinden duyduğu haz ise Lipps'e göre insanın obje karşısında deneyimlediği kavrayıcı bir iç etkinliğin yansımasıdır. Sujenin haz öncesi süreci; önce duyuşsal algı, sonra kavrayış ve daha sonra iç etkinliği ile objeye biçim belirleme şeklinde sonlanır. Özdeşleşim sürecinde estetik yönelim sıradan bir bakış değildir. Bu noktada estetik algıyı verimli kılacak iç etkinliğin önemi büyüktür. Sıradan algıda suje edilgendir, estetik algıda objeden sujeye yansıyan etkiden çok, sujeden objeye yansıma yani içsel etkinlik söz konusudur. Dolayısıyla objenin biçimi sıradan bir biçim olmaktan ziyade suje için bir biçimdir. Bu anlamda objenin biçimi sujenin estetik yargısına göre güzel ya da çirkin olarak tanımlanmaktadır.

Aydemir, çalışmasında Lipps'in özdeşleşim süreci hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir; Lipps, bütün estetik süreci, bir özdeşleşim süreci olarak görmektedir. Yani Lipps için özdeşleşim, her koşulda, sanatsal yaratımın ve estetik hazzın şartı olarak bulunur. O halde Lipps, tüm sanat üslûplarına özdeşleşim teorisi açısından bakar ve bütün bir sanat tarihini özdeşleşim ile çözümler ister. Worringer'i Lipps'den ayıran temel fark da burada bulunmaktadır. Worringer, Sanat tarihi ve üslûplarının çözümlenmesinde, özdeşleşimin değerini takdir etmekle birlikte, onun yetersizliğini de görmektedir. Worringer'e göre sanat tarihi, özdeşleşim teorisi ile çözümlenemeyen pek çok üslûp ve sanatsal yaratım içermektedir. Bu yaratımlar özdeşleşim teorisi bakımından değerlendirildiğinde anlaşılmaz veya olumsuz, çirkin olarak nitelenir. Oysa bu yaratımları açıklayan, özdeşleşimden çok farklı ve hatta özdeşleşimin karşı kutbu olarak bulunan bir başka içtepisi ve bu içtepiden doğan bir başka estetik yaşantı süreci vardır (Aydemir, 2015, s.30-31).

Doğa ve özdeşleşim içtepesi ile ilgili olarak Aydemir'in aktarımına göre insan-doğa özdeşleşim süreci şu şekilde gerçekleşir. İnsanın kendi dışındaki objeler ve doğa ile yaşadığı sempatik süreçte, sanatsal yaratımın şartı olarak özdeşleşim içtepesi bulunur. Özdeşleşim içtepesi ile insan, duygularını bir dış objeye aktarır ve onu duygu varlığı olarak kavrar, kendini beklentisiz olarak onda yaşar. Bu süreçte bireysel varoluşundan arınır. Doğa ve insan, bu etkileşim ile ruhsal birliğe erişir. Özdeşleşim içtepesinin doyumuna ulaştığı yerde, kendini öyle bir doğaya verme bulunur. Kişi bu süreçte kendisinin o nehir olduğu, o obje, bir ağaç ya da bir rüzgâr olduğu, bir ses, ritim ya da bir resim olduğu hissiyatını yaşar. Özdeşleşim kavramı ile ilgili edindiğimiz bilgiler doğrultusunda diyebiliriz ki; özdeşleşim sürecini deneyimleyen bir sanatçı, doğadan seçmiş olduğu sanat nesnesi, canlı ya da cansız varlık olması fark etmeksizin, onunla duyuşsal ve ruhsal bütünlüğe erişir. Süreç devam ederken sanatçının estetik duyguları da aktive olur ve süreç bu duygular doğrultusunda seçilen sanat nesnesine yönelik güzel ya da çirkin gibi bir estetik değer yargısı ile sonlanır. Doğaya animist bir düşünce ile yaklaşan bir Şamanistte, tıpkı sanatçının özdeşleşim süreci gibi doğa ile etkileşim sürecinde, hissettiği duygu yoğunlu ve doğaya hayranlığı, süreç sonrasında kendisini doğanın bir parçası olarak kabul görmesi ve canlı-cansız tüm varlıklara saygı duyabilmek gibi bir insanın sahip olabileceği en yüksek ahlaki değer kazanımı ile tamamlanır.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Arkaik dönemlerden günümüze Şamanist yaşam süreci ve sanatın kronolojik süreci gözlemlendiğinde doğanın her iki süreç için de ortak ilham kaynağı olduğu görülmektedir. Şamanizm, dünyanın en eski ruhani inançlarından biridir ve totem ve ritüelleri doğaya dayalı olan bir inanç sistemi olarak bilinir. Şamanist yaşam tarzında doğa bir bütün olarak görülür ve insanın da bu bütünün bir parçası olarak doğayla uyum içinde varolması gerektiğine inanılır. Bu

inaniş doğrultusunda insanın doğayla ve çevresiyle dengede yaşaması gerektiği vurgulanır. Şaman yaşam felsefesi doğanın kutsiyeti üzerine kurulmuş ve doğadaki kaynakların ihtiyaç kadar tüketilmesi gerektiği belirtilmiştir. Şamanist toplumlarda doğadaki döngünün korunması adına doğaya karşı saygılı ve bilinçli olmak toplumsal etik kurallarının ön koşulu olmuştur. Şamanizm inancında birey olarak daha sade ve içe dönük bir yaşam benimsenirken öte yandan insanında doğanın bir parçası olduğu bilinci ile bireye doğayla kollektif bir yaşam sürdürebilme sorumluluğu vermektedir. Bu sorumluluklar insanın doğayla daha derin bağlar kurmasına vesile olur. Şamanist toplumlardaki geleneksel ritüeller, sağiltma ritüelleri, Şaman olma süreçlerindeki ruhani yolculukları gibi olguların gerçekleşmesi de bireyin doğayla kuracağı derin ve ruhani bağlarla mümkündür.

Sanatçı ve doğa ilişkisine bakıldığında doğa, yaratım sürecinin en güçlü kaynaklarından biridir. Sanatçı doğayla kurduğu özdeşleşim sürecini yaşarken doğa artık onun için bir ilham kaynağı olmanın ötesine geçmiştir. Bu durumda Sanatçı derin bir bağ kurduğu doğanın bir parçası olma deneyimini yaşamaktadır. Bu süreçte sanatçı doğanın sesini, renklerini, enerjisini kendi yaratıcı ifadesine taşıyarak sanatsal anlamda sanatçının bireysel dönüşümü gerçekleştirirken, insan ve doğa ilişkisi bağlamında toplumsal mesajlarda kollektif bilince katkı sağlamış olur.

Dolayısı ile süreç olarak değerlendirildiğinde; Şamanist bir toplumun yaşam döngüsü içerisinde, sağiltma süreçlerinde, ritüellerinde doğayla etkileşime girerek, yaşadıkları ruhsal süreç ile sanatçının sanatsal yaratım sürecinde doğadan seçtiği sanat nesnesi arasındaki etkileşim süreci iç güdü ve duyguları tetikleme açısından da benzeşim göstermektedir.

Dolayısıyla doğaya, Şamanist bir felsefe ile yaklaşmak ya da sanatsal bir bakış açısıyla yaklaşmak, hem süreç içinde yaşanan etkileşimler hem de bu etkileşimler sonucu oluşan farkındalıklar açısından aynı paydada birleşebilir diyebiliriz.

Bilgi: Bu çalışma yazarın Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Şamanist Yaşam Felsefesi Bağlamında Dört Element Kavramının Seramik Uygulamalarla Yorumu" başlıklı sanatta yeterlik tezinden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

- Alizade, R. (2020). Şamanlık Olgusu ve Ozan-Aşık Paradigmalarının Genetik Ortaklığı. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 13(32), 1361-1375.
- ABayat, F. (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. Folklor/Edebiyat, (12)46. Akademi Halkbilimi Dergisi, 13(32), 1361-1375.
- Eliade, M. (1992). İmgeler-Simgeler. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Yayıncılık.
- Davletov, T. (2017). Şaman Doğanın Şifası Uyanınca. İstanbul: Asi Yayıncılık.
- Bayat, F. (2017). Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Örnek, S. (1988). 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane. İstanbul: Gerçek Yayıncılık.
- İnan, A. (1972). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller Ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aydemir, G. (2015). Wilhelm Worringer'in Soyutlama (Abstraktion) Ve Özdeşleşim (Ei nfnühlung) Teorisi Üzerine Bir İnceleme, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

- Can, E. (2015). Anadolu Seramik Sanatında Şamanizmin Etkisi, Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi, Türkiye.
- Çirkin, S. (2015). Erken Dönem Güney Sibirya Kültürlerinde Kült Objeleri Ve İnanç Sistemleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Arkeoloji Ana Bilim Dalı/Arkeoloji Bilim Dalı.
- Kedik, A. (1996). Araştırma, Uygulama/Yaratım Sürecinde Özdeşleşim, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sarhuş, B. N. (2023). Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Dalı, Doktora Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Sharakshane, A. (2006). İşletmelerin Çevreye Duyarlılığı ve Şamanizm, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tanpolat, N. (2015). Şamanizmin Günümüz Sanatına Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Tunç, Z. (2007). Şamanizm Üzerine Bir Araştırma, Yüksek lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

EXTENDED ABSTRACT

The basic formula of Shamanism belief is based on thinking that all living and non-living beings have a soul (our memory). Therefore, nature and the four elements that constitute its essence are of vital importance for a Shamanist. The idea of purchasing is one of the life aspects of the Shamanist society, while benefiting from the elements of air, water, fire and earth, which are of great importance for life, and being in closeness and acquaintance that will not be spoiled by the diversity of nature. According to shamanist thought, it exists for everything in nature. The belief, presented as animism by anthropologists, that living and non-living wholes in nature have both body and soul, consists of structures in which the Shaman world can live. One of the four elements in the universe is water. Water is the increase of fire. It is among the sources of life due to the role it provides in abundance. Water is, on the one hand, a source of life for living creatures in nature, and on the other hand, it can be recorded as a source of death due to natural disasters and similar events. Since primitive times, human beings have sought help from natural events and nature in order to cope with their fears, due to their belief that power is abundant. Like air, soil and water, it is the life energy, breath and continuation of living beings. All movement in the universe is due to the existence of air. The information obtained about the life energy of the Shaman is as follows: A shamanist person is the brightness of a good nature. They are protected and sensitive, such as the preservation of ecological nature, for the existence of nature, its changing structure and the absence of nature. The empathic process of a Shamanist, who accepts it as a part of acceptable nature and lives in unity with nature with an animist therapy, and the artist's creative process, which is the analogy of his deep emotional and spiritual journeys in the identification phase. Identification relations in art; Identification process; It can be said that in the process of artistic creation, the artist experiences deep emotional transitions with the art object he has chosen in order to realize himself and as a result produce a work, and the experience of accelerating the empathic process one step further is described. My identification is not an ordinary perspective of the aesthetic process. Therefore, instead of being an ordinary form, the form of the object is a form for the subject. In the archaic periods, the rotten Shamanist life process and the natural chronological process of the system are observed to be a common source for both processes. Therefore, approaching nature with a Shamanistic philosophy or an artistic perspective can come together on the same denominator in terms of both the interactions experienced in the process and the health created by these interactions.